

GROEN HISTORISCH ERFGOED IN DE LAGE LANDEN

Een gids voor arboreta, hoe handig zou dat zijn?

Wat begon als een idee liet 'groene' uitgever Harry Harsema, landschapsarchitect René Siemens en dendroloog Wilbert Hetterscheid niet meer los.

Als opmaat ging René Siemens op pad om een 40-tal locaties te bezoeken.

"Er werd een dummy gemaakt, we bogen ons over de nomenclatuur omdat goede etikettering een selectiecriteria was en in 2023 lag er een praktische uitgave met veel informatie en foto's. Arboreta zijn botanische schatkamers, oasen van groen en rust, jaarrond de moeite waard."

*Ga op ontdekkingsstocht,
de gids wijst de weg.*

Vergeleken met botanische tuinen zijn arboreta van latere datum, wat de Belgische dendroloog en plantenverzamelaar Philippe de Spoelberch toelicht in zijn voorwoord. In de tweede helft van de 19de eeuw was sprake van tal van introducties, bomen en heesters van het Noord Amerikaanse continent, gevolgd door tal van nieuwigheden uit China in de 20ste eeuw. Landschap- en parkontwerpers, eigenaren van grote tuinen en landgoederen, collectioneers, bosbouwers en boomkwekers raakten in de ban van de vele onbekende soorten. Om hun eigenschappen en toepassingsmogelijkheden te kunnen onderzoeken was bij botanische tuinen doorgaans onvoldoende ruimte en zodoende ontstonden arboreta, ingericht op geografische, systematische en bosbouwkundige grondslag voor wetenschappelijk onderzoek en/of als privéverzameling. Het een sluit het ander overigens niet uit. Stichtingsdatum, inrichting en aanplant van arboreta lopen sterk uiteen. Zo beschrijft de gids het recent aangelegde Lindearboretum (1993, Winterswijk) naast bijvoorbeeld de historische begraafplaats De Nieuwe Ooster (1894, Amsterdam).

Terecht bepleit Philippe de Spoelbergh het voortbestaan van arboreta. Ze zijn evenals botanische tuinen niet alleen waardevol vanuit historisch oogpunt, maar zeker ook voor de toekomst. In relatie tot klimaatadaptatie is een cruciale rol voor ze weggelegd vanwege hun omvangrijke plantencollecties. Voor bezoekers is een sterke troef van opengestelde arboreta dat ze jaarrond aantrekkelijk zijn. In de winter bepalen het takkensilhouet, de decoratieve schors of het wintergroene blad het beeld.

De 10 arboreta die in dit artikel worden voorgesteld zijn geselecteerd op hun verscheidenheid, te beginnen in Noord Nederland.

Tekst: JULIA VOSKUIL

Foto's: LOCATIES/UITGEVERIJ BLAUWDRIJK

PINETUM TER BORGH ANLOO (DRENTHE)

◀ Voor diepte-effect zijn lage vormen bij het pad geplant, hogere soorten er achter, *Rhododendron* voor extra kleur.

◀ Vanaf de toegang voert een zandpad langs een harmonisch aangeplante collectie naaldbomen.

Een voorbeeld van particulier initiatief is de collectie naaktzadigen of naaldbossen van Pinetum Ter Borgh. Deze ontstond uit liefde voor naaldbomen van bosbouwer en houthandelaar Everhard Everts. Voor een deel van zijn toenmalige productiebos werd een 'natuurlijk' ontwerp gemaakt om er vanaf 1953 soorten en bijzondere cultivars in aan te planten. De poreuze zandgrond is geschikt voor veel naaldbossen, maar houdt slecht water vast. Het pinetum ligt verborgen in de tegenwoordige Boswachterij Anloo en omvat ruim 400 vertegenwoordigers van alle negen families naaktzadigen. Merendeels zijn naaldbossen ('coniferen') wintergroen. De bekendste blad-

verliezende soort is moerascipres (*Metasequoia*), die zowel in het pinetum groeit als in het omringende bos. Ook de in 1992 in Australië ontdekte *Wollemia nobilis* ontbreekt niet. Ondergebracht in een stichting zijn voortbestaan en onderhoud van het pinetum zeker gesteld.

■ Het pinetum is permanent vrij toegankelijk (geen bezoekers faciliteiten), bereikbaar vanaf de Anderenseweg via een wandelroute door het fraaie bos met ven en hunebed (1,5 km).

■ www.pinetumanloo.nl

◀ Het kunstwerk 'Ontluikend leven' van Adelheid en Huub Kortekaas, blikvanger in Belmonte Arboretum; in de laagte stond vroeger het landhuis.

GROEN ERFGOED EN KUNST WAGENINGEN

Met de vestiging van Wageningen University and Research (WUR) op een nieuwe locatie met grote campus, kwamen her en der gelegen gebouwen vrij die voor wetenschappelijk botanische onderzoek en onderwijs dienden vanaf de oprichting van de Rijkslandbouwschool in 1876. Drie bijbehorende tuinen leven nu voort als arboreta en bleven opengesteld voor publiek.

Met 17 hectare is het **Belmonte Arboretum** het grootst, gelegen op de steile stuwwal langs de Rijn, de Wageningse berg. Het uitzicht over de 30 meter dieper gelegen rivier naar de Betuwe is spectaculair. De oudste bomen dateren uit de aanleg van het oorspronkelijke landgoed (1843: 'bel-monte', mooie berg), maar de meeste aanplant is van na de oorlog (1952-1954). In opdracht van de toenmalige landbouwhogeschool werd voor de boomkwekerijsector een omvangrijke wetenschappelijke verzameling loofbomen en heesters bij elkaar gebracht in een landschappelijke setting. Vanaf eind april is de grote collectie

Rhododendron een lust voor het oog. Ook de geslachten roos, meidoorn, appel, kers, peer en lijsterbes zijn ruim vertegenwoordigd. René Siemens is als vrijwilliger betrokken bij het beheer van het arboretum en bij de buitenexpositie Beelden op de Berg die er om de vijf jaar wordt gehouden (2024: 1 juni – 15 september).

In de nabijheid liggen de arboreta **De Dreijen** en **Hinkeloord**, beide behorend tot Beeldengalerij Het Depot (ook gratis toegankelijk, met winkel en restaurant). Bomen, heesters en coniferen zijn goed geëtiketteerd en de arboreta worden zorgvuldig onderhouden. Kunstwerken, tijdelijk en permanent, verrijken de buitenruimten. In het vroege voorjaar zorgen stinzenplanten voor een bloeiend tapijt.

■ www.botanische.tu.nl/tuinen/belmonte-arboretum

■ www.hetdepot.nl/nl/arboreta

TECHNISCHE GEWASSEN DELFT

◀ De vijver met mammoetblad (*Gunnera*) in het parkdeel.

◀ In de nieuwe kas groeien tropische planten met bruikbare eigenschappen zoals rubber, kapok en cacao.

In universiteitsstad Delft werd in 1917 bij het Laboratorium voor Technische Botanie de Cultuurtuin voor Technische Gewassen ingericht ten behoeve van onderzoek aan tropische planten voor voedsel, medicijnen, kleding, bouw- en grondstoffen van hout tot vezels en kleurstoffen. Voortvloeiend uit de koloniale tijd vond uitwisseling plaats van planten en onderzoek (rubber, katoen, cacao) met het toenmalige Nederlands-Indië. Het is een unieke collectie die tegenwoordig vooral waarde heeft voor gespecialiseerde kwekers en tuinbouwstudenten. Ook onderzoek heeft nog steeds plaats, naar

nature based solutions zoals het kweekprogramma voor mangrovesoorten om vloedgolven te dempen en Taxussoorten voor de winning van een kankerremmende stof. Voor onderzoek aan mycorrhiza (symbiose) is er de grootste collectie ter wereld van de nootmuskaatfamilie (Myrtistaceae). TU Delft Hortus Botanicus is de tegenwoordige naam. Het is er aangenaam toeven in zowel de kas als de bontuin met vijverpartij.

■ www.tudelft.nl/botanischetuin

NATIONAAL BOMENMUSEUM GIMBORN

DOORN

In Doorn ligt het grootste arboretum van Nederland, een creatie van inktfabrikant Max von Gimborn (aanleg 1924) die in 2009 werd aangekocht door de stichting Von Gimborn Arboretum. In 2010 werd Wilbert Hetterscheid directeur en vanuit zijn wetenschappelijke achtergrond als taxonoom en dendroloog zorgde hij ervoor dat educatieve programma's tot stand kwamen en bezorgde hij het arboretum de status van Nationaal Bomenmuseum. Over het daartoe in te vullen aanvraagformulier herinnert hij zich de vraag: *Hoe regelt u het klimaat in uw museum?* "Nou, als ik dat wist had ik nu de Nobelprijs!" Na zijn pensionering komt hij er nog steeds graag. Elk seizoen heeft andere hoogtepunten. In het voorjaar bloeien de vele rododendrons, in de nazomer kleurt de heidetuin paars en in de herfst staan bladverliezende bomen en struiken in vuur en vlam. In de winter vallen sommige soorten zelfs op door hun geur, zoals struik- of winterkamperfoelie (*Lonicera fragrantissima*), papierstruik (*Edgeworthia chrysantha*), *Sarcococca hookeriana* en de collectie toverhazelaars (*Hamamelis*) met geurkampioenen zoals 'Arnold Promise', 'Aurora' en 'Vesna'.

■ www.bomenmuseum.nl

- ◀ De heidetuin is een kleurrijk onderdeel in de nazomer.
- ◀ In arboreta zoals Nationaal Bomenmuseum Gimborn krijgen bomen de tijd en ruimte om uit te groeien.

LINDENARBORETUM

WINTERSWIJK

Waterbedrijf Vitens heeft zijn 14 hectare grote terrein in de Achterhoek beschikbaar gesteld voor een nationale collectie *Tilia*. Linden horen van oudsher thuis in dit agrarisch cultuurlandschap, als erfbeplanting en gerechtslinde. In de periode 1993-2003 zijn honderden linden aangeplant in 180 verschillende soorten, selecties en cultivars. De collectie wordt voortdurend uitgebreid en is voor boomkwekers, hoveniers en ontwerpers tot ver buiten Nederland van grote waarde, ook in genetisch opzicht. Het arboretum is licentiehouder van het geslacht *Tilia* van de Nederlandse Planten Collecties en de bomen zijn voorzien van een naametiket.

Landschapsarchitect Wybe Kuitert heeft de randen laten aansluiten op de agrarische omgeving, zodat het arboretum daar deel van uitmaakt. Met graspaden, infiltratievijvers en een uitzichtpunt is het een prachtig wandelgebied.

■ www.plantencollecties.nl
■ www.lindearboretum.nl

- ◀ Een ruime opzet met gemaaide paden herbergt 180 verschillende linden: soorten, selecties en cultivars.

◀ ARBORETUM KALMTHOUT PROVINCIE ANTWERPEN

◀ In de uitbreiding vormen oude bomen het decor voor erfgoedcollecties. (fotocredits Julia Voskuil)

◀ Rijke bloei in april, *Prunus* 'Tai Haku'.

◀ Winterkleur met geur, *Hamamelis x intermedia* 'Jelena'.

Goede wijn behoeft geen krans, Arboretum Kalmthout geniet internationale bekendheid door onder andere de grote collectie volgroeide toverhazelaars. Het geslacht *Hamamelis* telt slechts enkele soorten, maar talrijke cultivars. De gele, geurende *Hamamelis mollis* en de herfstbloeiende *Hamamelis virginiana* zijn soorten, de bloeirijke *Hamamelis x intermedia* 'Jelena' is een cultivar, vernoemd naar Jelena De Belder-Kovačič en wordt wereldwijd geteeld. Heeft een prachtige herfstkleur en talrijke grote koperkleurige bloemen vanaf december.

Het echtpaar De Belder heeft met grote bezieling

en veel vakkennis hun domein laten uitgroeien tot een fraai arboretum. In 1986 werd de toekomst zeker gesteld door de provincie Antwerpen. In 2020 kon grond worden bijgekocht, van oorsprong kwekerijgrond met meer dan 70 jaar oude bomen. Conservator directeur Abraham Rammeloo staat een speciale invulling voor ogen. "De extra ruimte gaan we vooral benutten voor erfgoedcollecties, cultivars en introducties uit eigen land."

■ www.arboretumkalmthout.be

◀ PLANTENTUIN MEISE MEISE

Even ten noorden van Brussel ligt de 'Groene Gordel' met in de gemeente Meise een prachtig domein, 92 hectare groot. Het is sinds 1927 eigendom van de Belgische staat en bedoeld om er een Rijksplantentuin aan te leggen rond het oude kasteel van Bouchout. De toren stamt uit 1350 en ademt historie, maar de actuele ontwikkeling richt zich op de toekomst getuige het masterplan *Respect voor het verleden en investeren in de toekomst*. In 2025 zal een indrukwekkend investeringsprogramma worden afgerond met veel faciliteiten voor zowel onderzoek,

evenementen als publieksbezoek. Er is veel te zien in het Engelse landschapspark met grote vijver, borders en een spectaculair kassencomplex, het een hectare grote Plantenpaleis waar 20 jaar aan is gewerkt. Op 1 april 2023 werden de laatste twee gerenoveerde delen open gesteld, de Mediterrane kas en het Nivelwoud. De website geeft een goed beeld van wat er allemaal te beleven valt, in vier talen.

■ www.plantentuinmeise.be

◀ Landschappelijke aanleg met spiegelend water.

◀ GEOGRAFISCH ARBORETUM TERVUREN TERVUREN

Ten zuiden van Brussel ligt het ruim 5000 hectare grote Zoniënwood, een Natura 2000-gebied met als onderdeel het Geografische Arboretum Tervuren. Daar liet koning Leopold II in 1902 meer dan 700 verschillende boomsoorten in grote aantallen bij elkaar planten die de bosgebieden van de gematigde regio's van het noordelijk halfrond vertegenwoordigen. Met zeven deelgebieden (Nieuwe Wereld (4), en Oude Wereld (3) onderverdeeld in talloze vakken, heeft dit enorme arboretum een unieke opzet. Doel was

de bruikbaarheid en productiviteit te onderzoeken voor de Europese bosbouw; de collectie exoten is volledig geïnventariseerd. Zo'n grote verscheidenheid aan volgroeide bomen maakt een wandeling tot een bijzondere ervaring (verhard pad of wandelweides). Er zijn drie ingangen, geen bezoekersfaciliteiten.

■ arboretum-tervuren.be / visittervuren.be
(download: Koninklijke wandeling)

◀ Grote boomgroepen in Geografisch Arboretum Tervuren, onderdeel van het Zoniënwood.

◀ HOF TER SAKSEN BEVEREN

Het monumentale kasteelpark met schitterende lanen rondom een imposant kasteel uit 1790 is sinds 1982 ook een arboretum rijk met zo'n 400 soorten. Het ligt op een centrale plek in het 13,5 ha grote park, een vista verbindt kasteel en arboretum. De bomencollectie omvat ruim 70 soorten Europese eiken en vele soorten berk. Van de collectie heesters zijn onder andere sneeuwbal (*Viburnum*), hulst en kornoelje goed vertegenwoordigd. Met een collectie hoogstamfruitbomen (ruim 200 oude rassen appel, peer, kers en pruim), een landschapstuin, bloemrijk grasland en een beekvallei heeft Hof ter Saksen naast het arboretum bezoekers veel te bieden. Download de pdf via de website.

■ www.beveren.be/hofthersaksen

◀ Lentesfeer in een kader van oude bomen.

INFO

- Arboretum is afgeleid van *arbo*, dat boom betekent in het Latijn.
- Pinetum voert terug op *pinus*, Latijn voor pijnboom (*Pinus*), een belangrijk geslacht naaldegewassen met ruim 80 soorten.
- Dendrologie is een wetenschappelijke richting binnen de botanie, die zich richt op 'houtige gewassen', bomen en heesters, afgeleid uit het Grieks voor boom: *dendron*.
- De Nederlandse Dendrologische Vereniging (NDV), opgericht in 1924 www.dendrologie.nl
- Belgische Dendrologische Vereniging, opgericht in 1953 www.dendrologie.be/nl
- International Dendrology Society (IDS), opgericht in 1952 in Arboretum Kalmthout www.dendrology.org

◀ ARBORETUM WESPELAAR WESPELAAR

In Vlaams Brabant is Philippe de Spoelberch met zijn arboretum een voorbeeld van een particulier verzamelaar. Zijn focus ligt met grote collecties van ondermeer magnolia's, esdoorns en rododendrons op soorten uit de gematigde streken van de wereld. In een ruimtelijk ontwerp met veel gras komt de schoonheid van elke soort goed tot zijn recht. Lezers van Eden magazine hebben met dit fraaie arboretum uitvoerig kunnen kennismaken in de herfst editie 2022, waarbij het accent op spectaculaire bladverkleuringen lag. Hoewel vaste planten nooit een prioriteit zijn geweest in het arboretum, is het de bedoeling een aantal thema's verder te ontwikkelen op specifieke plaatsen en voor zover het onderhoud dit toelaat. Voorbeelden zijn de schaduwplanten als onderbegroeiing in boomspiegels en de prachtige borders bij het bezoekerscentrum. Er is een informatief gidsje met plattegrond te koop.

■ www.arboretumwespelaar.be □

GIDS VOOR NEDERLANDSE EN VLAAMSE ARBORETA

384 pagina's / formaat 16,5x24 cm / full colour (€ 34,50)
 uitgeverijblauwdruk.nl/
 arboretumgids (webshop)
 info@uitgeverijblauwdruk.nl
 ISBN 978-90-75271-522
 NUR 425

- ◀ De Magnoliaweide met aanplant op heuveltjes (© Arboretum Wespelaar).
- ▽▽ Japanse esdoorn *Acer palmatum* 'Koto-no-ito'.
- ▽▽ *Rhododendron* 'Mrs T.H. Lowinsky', een fraaie hybride.

